

TIDSAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Abdüllatif Gazzizâde Efendi'nin
Hulâsatü'l-Vefeyât Adlı Eserinin Söz Varlığına
Ait Bazı Notlar

Some Notes on The Vocabulary of Abdullatif
Gazzizâde Efendi's Hulâsatu'l-Vefeyât

Ayşe Nur SIR DÜNDAR*

Geliş/Submitted: 18.11.2023
Kabul/Accepted: 25.12.2023
Yayın/Published: 27.12.2023

Citation / Atıf

Sır DüNDAR, A. N. (2023). Abdüllatif Gazzizâde Efendi'nin Hulâsatü'l-Vefeyât adlı eserinin söz varlığına ait bazı notlar. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (39), 11-30.

Makale Türü:

Araştırma Makalesi

Article Information:

Research Article

 10.29228/TIDSAD.73920

This article was checked by Intihal.net. Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır.
This article is under the Creative Commons license. Bu makale Creative Commons lisansı altındadır.

*Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, aysenur.sir@dpu.edu.tr

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Abdüllatif Gazzizâde Efendi'nin Hulâsatü'l-Vefeyât Adlı Eserinin Söz Varlığına Ait Bazı Notlar ¹

Some Notes on The Vocabulary of Abdullatif Gazzizâde Efendi's Hulâsatü'l-Vefeyât

Prof. Dr. Ayşe Nur SIR DÜNDAR

Öz: Bir dilin söz varlığı, sadece sözcüklerden oluşmaz. O dili konuşan toplumların kavramlar dünyasında; terimlerin, ikilemelerin, deyimlerin, atasözlerin, kalıp sözlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu sözler de mevcuttur. Toplumlar, maddi ve manevi kültürünü, dinî inançlarını, dünya görüşünü bu sözlerle dile getirmekte; bireyler çevresini, etrafındaki olayları, karşılaştığı durumları bu sözlerden oluşan kavramlarla anlatmaktadır. Bu bağlamda Türk dili tarihi için büyük önem taşıyan farklı coğrafyalarda ve dönemlerde kaleme alınan çok sayıda telif ya da tercüme eserden yararlanılabilir. Özellikle yazarların, şairlerin ya da sanatçıların ilgi odağı olan şehirlerin tarihî dokusunu, kültürel yapısını, edebî çehresini ve tabii güzelliklerini hatta yetiştirdiği ve tarihe mâl ettiği şahsiyetleri anlatan edebî metinlerden istifade edilebilir. 1815 yılında Abdüllatif Gazzizâde Efendi tarafından vefeyatnâme türünde kaleme alınan Hulâsatü'l-Vefeyât bunlardan biridir. İçeriği bakımından bir nevi hâl tercümesi özelliği taşıyan eser, aynı zamanda şehir monografisi özelliği de taşımaktadır. Eserde, Bursa şehrinin tarihî şahsiyetlerine, manevi ulularına, tanınmış alimlerine ait bilgiler verilmiş; tarihî yapılarına tabii güzelliklerine ve kültürel zenginliklerine temas edilmiştir. Bu bağlamda eser, kültür tarihi bakımından önemlidir. Ayrıca Türkçe, Arapça, Farsça kökenli sözcüklerin birlikte kullanımından oluşan orijinal tamlamaları, terimleri, deyimleri, ikilemeleri, güzel adlandırmaları içeren mevcut söz varlığıyla kayda değerdir. XIX. yüzyıl Osmanlı Türkçesi hakkında bilgilendirici niteliktedir. Kişi ve yer adlarından oluşan çok sayıda adı bünyesinde barındırmasıyla da ad bilimine katkıda bulunabilecek vasa sahiptir. Bu çalışma; Hulâsatü'l-Vefeyât'ın söz örgüsünün önemli bir bölümünü teşkil eden terimler hakkındadır. Tarama ve fişleme yöntemiyle eserde dört yüz seksen beş terim kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan iki yüz seksen dördünün tasavvuf terminolojisine ait olduğu görülmüştür. Çalışma sırasında müellifin toplumsal kimliği de göz önünde tutularak din, tarih, tıp alanlarıyla ilgili terimlerin incelenmesi daha sonraki çalışmalara bırakılmış, sadece tasavvufi terimler dikkate alınmıştır. Yapılan çalışmada ilk önce müellif ve eseri ana hatlarıyla tanıtılmış sonra tespit edilen terimler anlamlarıyla birlikte verilmiştir. Birden fazla anlama sahip olan sözcükler, ayrı başlıklar altına alınmak yerine aynı başlık altında anlamları numaralandırılarak verilmiştir. Ayrıca eserde geçen terimlerin kullanım sıklığı belirlenerek tablolar şeklinde

¹“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Statements of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”: No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dilbilim, vefeyatnâme, Abdülatif Gazzizâde, söz varlığı, terim.

Abstract: In order to reveal the word pattern of a language, it is necessary to have an authority of the vocabulary of that language. Although words is the first comes to mind when it comes to vocabulary, that language cannot be limited to words only. Vocabulary of a language; It is a whole formed by terms, reduplications, idioms, proverbs, word molds, and various expression patterns. It is possible to draw the limits of the expressive power and richness of expression of Turkish by examining this whole that constitutes its vocabulary. In this context, copyrighted or translated literary works written in different geographies and historical periods are of great importance for the Turkish language. In this context, in almost every period there are many works in which the historical texture, cultural structure, literary face and natural beauties of the cities, even the artists, writers, poets and state dignitaries are described. One of them is the work called Hulâsatü'l-Vefeyât, which deals with the material and spiritual values of the city of Bursa, which is one of the important centers of the Ottoman geography. Written in 1815 by Abdülatif Gazzizâde Efendi in the kind of vefeyatnâme, Hulâsatü'l-Vefeyât is one of them. In terms of its content, the work, which is a kind of translation of the state of affairs, is also a city monograph. In the work, information about the historical figures, spiritual greats and well-known scholars of the city of Bursa is given; Its historical buildings, natural beauties and cultural richness are touched upon. In this context, the work is important in terms of cultural history. In addition, it is noteworthy for its existing vocabulary, which includes original phrases, terms, idioms, idioms, dilemmas and beautiful names formed by the use of words of Turkish, Arabic and Persian origin together. It is informative about nineteenth century Ottoman Turkish. This study is about the terms that constitute an important part of Hulâsat al-Vefeyât's vocabulary. Through the method of scanning and tagging, it was determined that two hundred and eighty-four of the four hundred and eighty-five terms used in the work belong to Sufi terminology. Considering the social identity of the author during the study, the analysis of terms related to religion, history, and medicine was left for later studies, and only Sufi terms were taken into consideration. In this study, the author and his work are first introduced in outline and then the terms identified are given with their meanings. Words with more than one meaning are given under the same heading by numbering their meanings instead of being placed under separate headings. In addition, the frequency of use of the terms in the work is determined and given in the form of tables.

Keywords: Linguistic, obituary, Abdülatif Gazzizâde, vocabulary, terms.

Giriş

Terim sözcüğü, Lâtince “sınır, son” anlamına gelen *terminus* sözcüğüne benzetilerek *derlemek* fiilinin eski şekli olan *termek* fiilinden {-im} eki getirilerek türetilmiştir (Zülfikar, 1991: 22). Arapça kökenli *ıstılah* sözcüğünün yerine kullanılmıştır. Sözlük'te “Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılah” (TS, 2011: 1959) şeklinde tanımlanır.

Terimler, bir ülkedeki bilim ve sanat dalları, zanaat ve meslek kolları mensuplarının arasındaki iletişimi etkin kılan, onların kısa yoldan anlaşmalarını sağlayan dilin yapı taşıdır. Bunları, genel dilin sözcüklerinden kesin sınırlarla ayırmak zordur. Birçoğu, yazı dilinde de geçerli bir söz olabilir. Bununla birlikte terim; tanımı, kullanımı, aldığı yapımla farklı bir özellik taşır ve bir ölçüde dilin öteki sözcüklerinden ayırt edilebilir (Zülfikar, 1991: 23).

Kavramları açık ve net bir şekilde karşılayan bu sözler, toplumun bütün kesimi tarafından tanınıp bilinir, halk ağzında kullanılıp günlük dilin bir parçası hâline gelir ve genelleşirse terim olma özelliğini kaybeder. Ancak ilgili oldukları özel alanların sözlüklerinde de yer alır. Örneğin radyo, telefon bugün için günlük yaşamın birer kavramı olarak terim sayı-

lamaz. Ancak elektronik alanını kapsayan bir sözlükte yine terim olarak yer alır (Aksan, 2015: 44). Bu yüzden bazı terimler hem bir ilmî disiplinin hem de konuşma dilinin ortak sözcükleri niteliğindedir.

Hulâsatü'l-Vefeyât'ın söz varlığını zengin kılan ögelerden biri de terimlerdir. Eserde; din, tasavvuf, tarih, tıp alanlarına ait olmak üzere üç yüz on üç terim kullanılmıştır. Özellikle sosyo-kültürel birlik açısından önem taşıyan tasavvuf bilgisi ile ilgili terimlerin çok sayıda olduğu görülmektedir. Bunun başlıca sebeplerinden biri; Gazzizâde Abdüllatif Efendi'nin bir din âlimi, bir mutasavvıf, bir kanaat önderi ve bir tarikatın temsilcisi olmasıdır. Diğeri, Gazzi dergâhının postnişini olan dedesi Mustafa Nesib Efendi'nin himayesinde yetişmesi, çocukluk döneminden itibaren tasavvuf sohbetlerinin yapıldığı ortamlarda bulunması, tasavvuf literatürüne hâkim olması, eserinin içeriğinde Bursa evliyalari ile bu şehirde yaşayan tarikat büyüklerine ait biyografilere yer verişidir.

Çalışmada, eserde geçen tasavvuf bilgisiyle ilgili terimler hakkında veriler aktarılmadan önce Gazzizâde Abdüllatif Efendi'nin hayatı ve eserine dair bilgiler verilmiştir.

Gazzizâde Abdüllatif Efendi'nin Hayatına Genel Bakış

Gazzizâde Abdüllatif Efendi, tasavvuf tarihimizin önemli şahsiyetlerindedir. Adı, zamanın ileri gelen âlimleri ve mutasavvıfları arasında zikredilir. XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başlarında yaşamıştır. H. 1190 / M. 1776 tarihinde Bursa'da doğmuştur. Kendisini Şeyh Abdüllatif b. Mehmed Esad, hafidu Gazzizâde Şeyh el-Hac Mustafa Nesib, İbnu'l-Gazzî Hafid ve Gazzizâde Seyyid Abdüllatif b. Mehmed Es'ad el-Hafid şeklinde tanıtmaktadır (Önal, 2016: 120). Soyu, Halveti şeyhlerinden Niyazi Mısıri'ye intisap eden ve onun icazetiyle Bursa Tahtakale Serti'nde dergâhını kurarak irşat faaliyetlerinde bulunan Ahmed Gazzî Efendi'ye kadar uzanır (Öcalan, 2012: 44). *Gazzizâde* nisbesi de, mensup olduğu bu sülaleye aittir. Babası, Ulu Camii imamı Seyid Mehmed Efendi'dir. Annesi, Gazzi Dergâhı bânisi Şeyh Ahmed Gazzî Efendi oğlu Mustafa Nesib Efendi'nin kızı Rukiye Hanım'dır (Sır Dünder, 2015: 28). İki yaşında iken babasını kaybettikten sonra bakımını üstlenen dedesi Mustafa Nesib Efendi'nin yanına yerleşmiş ve Gazzi Dergâhı'nda dedesinin himayesinde yetişmiştir.

Dinî ilimlere olan vukufiyeti ile tanınan Gazzizâde Abdüllatif Efendi, çocuk yaşlarından itibaren iyi bir eğitim almıştır. Dönemin tanınmış ve itibarlı âlimlerinden dinî ilimleri tahsil etmiştir. Hocazâde Hüseyin Efendi'den fıkıh, Hoca Seyid Ahmed Efendi'den kıraat, Hacı Bekir Efendi'den âlet, usul, tefsir ve hadis ilimlerini okumuştur. Ayrıca Nakşibendi Ali Behçet Efendi ve Mevlevi Ali Sıddık Efendi'den Farsça öğrenmiştir (Türer, 1996: 540). İlk tasavvuf terbiyesini, Gazzi Dergâhı'nda dedesi Şeyh Mustafa Nesib Efendi'den almış, dokuz yaşında iken kendisine Halveti tarikatının zikri telkin edilmiştir. 1788'de dedesinin vefatı üzerine henüz on iki yaşında iken dedesinin yerine Gazzi Dergâhı'nın üçüncü postnişini olarak posta oturtulmuştur.

Şeyh olduktan sonra da tahsil hayatı devam etmiştir. Celveti ve Nakşibendi gibi başka tarikatların şeyhlerinden de dinî ilimler okuyarak icazetnâmeler almıştır (Erol, 2013: 3-4). Manevi terbiyesine Celveti tarikatı şeyhi Üftadezâde Şeyh Mustafa Efendi'nin irşat rahlesinde devam etmiş ve eğitimini tamamlayınca kendisine icazet verilmiştir. Bir müddet sonra Enari Tekkesi şeyhi Bedreddin Efendi'ye intisap etmiştir. On iki sene şeyhinin hizmetinde bulunmuş; burada Nakşibendi tarikatının zikir, usul ve erkânını öğrenmiş; daha sonra da kendisine bu tarikin hatm-i şerifini yapmaya yetki verilmiştir. Yirmi altı yaşlarında iken hocası Hacı Bekir Efendi'nin emri ve Şeyhi Bedreddin Efendi'nin izni ile Gazzi Dergâhı'nda üstlendiği görevin gereğini yerine getirerek cemaate vaaz vermeye, ayrıca Kurân-ı Kerim'i de tefsir ederek yazıya aktarmaya başlamıştır. H. 1215/M. 1800 yılında Eminiyeye Dergâhı kurucusu Şeyh Mehmed Emin Kerkükî Efendi'ye bağlanmıştır. Şeyh efendinin vefatına kadar ilişkileri, hem şeyh-mürit hem hoca-talebe çerçevesinde devam etmiş-

tir. Bu süre zarfında Mehmed Emin Efendi'den İmam Şaranî'nin *Uhud-ı Muhammediyye*, Necmeddin Kübra'nın *Usûl-i Aşere*, Ataullah İskenderî'nin *Hikem-i Atâiyye*'si ile Mevlâna'nın *Mesnevi*'sini okumuştur (Tekeli, 1996: 540). Manevi seyrini tamamladıktan sonra Nakşibendi tarikatından da icazetini alarak Bursa'ya dönmüş ve Gazzi Dergâhı'nda halkın irşadıyla meşgul olmuştur.

Gazzizâde Abdülatif Efendi, H. 14 Şaban 1247 / M. 18 Ocak 1832 tarihinde Bursa'da vefat etmiştir. Cenazesi, uzun yıllar şeyhlik yaptığı Gazzi Dergâhı'nın haziresine Ahmed Gazzî Efendi'nin yanına defnedilmiştir (Mehmet Şemseddin, 1997: 215). Hüseyin Vassaf: "*Zevk-ı tâm târîhidir ey yâr-ı cân / Rütbe-i Abdülatif oldu ayân*" beytiyle müellifin vefatına tarih düşmüştür (Arpa, 2013: 264).

Elli yıllık ömrü boyunca Farsça, Türkçe ve Arapça olmak üzere üç dilde altmışın üzerinde telif ve tercüme eser kaleme almıştır. Önal (2016: 121), 38 telif, 1 tercüme-şerh, 2 ihtisar, 25 nüshası olmayan eser şeklinde toplamda altmış altı adet yazılı eserinden söz edilmektedir. Eserlerinde genel olarak tasavvufî konulara kısmen de tefsir, mev'ize, menâkıb, tarih gibi farklı konulara yer vermiştir. Tasavvufî konuların ağırlıklı olduğu eserlerinde; varlık, yokluk, birlik, iman, inanç, ilahî aşk, manevi seyir, zikir, şeriat, tarikat, hakikat, marifet gibi mevzulara temas etmiş; bunları ayet ve hadislerin ışığında işlemiş; Halveti tarikatının ulularının sözleri ve hayatlarına ait hikâyelerle de işlediği bu konuları renklendirmiştir (Sır Dünder, 2015: 33).

Hulâsatü'l-Vefeyât'ın Ana Hatları

Hulâsatü'l-Vefeyât, Gazzi Dergâhı postnişinlerinden Abdülatif Gazzizâde tarafından 3 Safer 1230 / 15 Ocak 1815 tarihinde Bursa'da tamamlanmıştır. Müellifin *Ravzatü'l-Muflihûn* adlı eserinin bir nevi özeti şeklindedir. Bu eserde, *Şakâyık-ı Nu'mâniyye*, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* ve *Ravza-i Evliyâ* ve *Zeyl-i Ziyâ* gibi daha önce yazılmış Bursa vefeyatnâmelelerinin izleri de görülmektedir.

Müellif, eseri kaleme alış sebebini; "*Bursa'da vefat etmiş hidayete yol gösterici evliyalar, padişahlar, şehzadeler, büyük vezirler ve anlayışı yüksek âlimlerden nerede gömülü oldukları ve ölümlerine ilişkin bilgileri toplayıp özetledim. Bu temiz toprakla bütünleşmiş olan kutsal ruhları ziyaret etmek isteyen ve onların yüksek himmetlerini bekleyen âşıklar zümresine hediye eyledim.*" (Abdülatif Gazzizâde Efendi, nr: 2257: 1b/06-08) şeklinde açıklamıştır. Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere eser, Bursa'da kabri bulunan büyük zatları ziyaret etmek isteyenlere rehber olmak amacıyla yazılmıştır.

Eser, hem biyografik hem monografik özellik taşımaktadır. On bölümden oluşmaktadır. İlk dört bölümünde; kabirleri Bursa'da bulunan Osmanlı padişahları, şehzadeler, devlet erkânı ve meşhur tarikat büyüklerinin hayatları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu bölümler, bir nevi hâl tercümesi niteliğindedir. Daha sonraki bölümlerde; Bursa'nın dinî yapıları, doğal güzellikleri, coğrafi zenginlikleri ve tarikatlara ait mekânları anlatılmıştır. Bu bölümler ise, şehir monografisi niteliğindedir (Sır Dünder, 2015: 38). Eserin on altısı yurt içi biri yurt dışı olmak üzere on yedi nüshası bulunmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü 2257 numarada kayıtlı nüsha müellif hattıdır. 67 varaktan müteşekkil olan nüshanın her sayfasında 17 satır vardır. Ölçüleri, 202x140, 144x87 mm'dir. Cildi, koyu kırmızı meşin kaplı ve mikleplidir. Nesih hatla yazılmıştır. Harekesizdir. Konu başlıklarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. İç kapak sayfasından sonra eserin adı, *Hulâsatü'l-Vefeyât fî Hakk-ı Burusa* olarak kaydedilmiştir. Mevcut diğer nüshalarda da genel olarak eserin adı, *Hulâsatü'l-Vefeyât* şeklinde kaydedilmiştir. Sadece iki nüshada farklılık görülmektedir. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2257 numarada kayıtlı nüshada, *Hulâsatü'l-Vefeyât fî Hakk-ı Burusa*, Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu 1338 numarada kayıtlı nüshada, *Zübdetü'l-Vefeyât fî Beyâni Erbâbi'l-Hidâyet* şeklinde kayda rastlanmıştır (Sır Dünder, 2015: 37-38).

Eserin muhtevasına bağlı olarak söz varlığının oldukça zengin olduğu görülmektedir. Eski Türkiye Türkçesi devri metinlerinde görülen, bugün kullanılmadığı için arkaik özellik taşıyan ya da standart yazı dilinde kullanılmayan ancak Türkiye Türkçesi ağızlarında varlığını sürdüren *arık*, *arıklık*, *dozul-*, *ısıcak*, *kocald-*, *ur-*, *üş-* gibi sözcüklere de rastlanmıştır. Bununla birlikte deyimlere, ikilemelere, kalıplaşmış ifadelere ve güzel adlandırmalara sıklıkla başvurulmuştur.

Eserin söz varlığında dikkati çeken başka bir husus, Arapça ve Farsça dil unsurlarının yaygın olarak kullanılmasıdır. Türkçe sözcükler yerine Arapça ve Farsça kökenli sözcükler, Türkçe tamlamalar yerine de Arapça ve Farsça terkipler tercih edilmiştir. Ayrıca Yunanca, Latince ve Sırpça kökenli sözcüklere de eserde yer verilmiştir. Ancak bunların sayısı, metindeki Arapça ve Farsça sözcüklerle karşılaştırıldığında oldukça azdır (Sır Dünder, 2015: 114). Müellifin Arapça ve Farsça kökenli sözcüklere olan tercihi, eserin dilini ağırlaştırmakla kalmamış, zaman zaman onu anlaşılmasız bir hâle de getirmiştir. Bu bağlamda müellifin sanatlı bir dil kullandığı da söylenebilir. Başta teşbih, mübalağa olmak üzere diğer edebî sanatlardan yoğun olarak faydalanılmıştır. Bu, eserin anlatımını güçlendirmekle kalmayıp anlatılanların da okuyucunun zihninde kalıcılığını sağlamıştır. Ayrıca müellif, okuyucuyla sıcak bir diyalog kurmak için anlattığı konu ile ilgili olarak ilginç hikâyelere de başvurmuştur.

Tasavvuf Bilgisi ile İlgili Terimler

Tasavvuf bilgisi, Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberlerin tebliğ ettikleri İslam'ın içyüzüdür. Semavi dinlerin son mukaddes kitabı Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin hadislerinden feyz alan tefsir, fıkıh, hadis ve kelâm bilgileri gibi hicretin ilk asırlarında tedvin edilen önemli bilgileri ihtiva eder (Yetkin, 1952: 1). Her bilimin kendine mahsus ıstılahları olduğu gibi İslamî ilimlerin de ıstılahları bulunmaktadır. Özellikle İslam'ın ilahi aşka ve muhabbete dayalı hikemî, ahlaki ve irfanî tarafı olarak da tanımlanan tasavvuf bilgisine dair pek çok ıstılah kullanılmıştır. Mutasavvıflar, tasavvufla ilgili konuların ehli tarafından kolaylıkla anlaşılması, ehli olmayanlardan gizlenmesi için kendi aralarında özel bir dil geliştirmek suretiyle tasavvuf terminolojisini oluşturmuşlardır.

Sufilere ait bu terminoloji, tasavvuf tarihi içerisinde belli bir olgunlaşma sürecinden sonra ortaya çıkmış ve çeşitli dönemlerde farklı özellikler göstermiştir. Başlangıçta zühd, vera ve riyazet ağırlıklı olan kavram ve terimlere, daha sonraki dönemlerde hâller ve makamlarla ilgili kavramlar ve terimler, sonraki aşamada fena ve beka ve ilahî aşkla ilgili, daha sonra da varlık düşüncesiyle ilgili kavramlar ve terimler eklenmiştir (Erginli, 2006: 5).

Ruhî ve vicdanî bir duyuşun mahsulü olan tasavvuf anlayışında *seyh*, *mürîd*, *mürşit*, *sâlik*, *riyazet*, *halvet*, *uzlet*, *murakabe*, *sekr*, *vecd*, *tevilla*, *teberra*, *fark*, *irşâd*, *sülûk*, *zikir* gibi kavramlar temel terimlerdenidir. Dinî konuların ve tasavvufî öğretilerin işlendiği eserlerde bu terimlerin kullanılması kaçınılmazdır. Zira Türk tasavvuf edebiyatının oluşum sürecinde XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu Türkleri arasında hızla yayılmaya başlayan tasavvuf eğitimi, halkı irşat ve İslam dinini yaymak adına yazılan ilk eserlerden itibaren dinî ve edebî eserlere girmiştir. Böylece Türk tasavvuf edebiyatının kendine has bir edebiyat dili oluşmuş ve bu yazılı ürünlerde ortaya çıkmıştır. Tasavvuf edebiyatı dairesi içerisinde bulunan müellifler, kimi zaman Arap ve Fars edebiyatlarından aldıkları kimi zaman da kendi dillerinin imkânlarıyla türettikleri terimleri kullanarak tasavvuf edebiyatının diline önemli ölçüde katkıda bulunmuşlardır. Bu dil, sadece tasavvuf düşüncesi, inancı ya da öğretisiyle ilgili konuların işlendiği eserlerde değil, tasavvufun düşünce dünyasını bir yaşam tarzı olarak seçen müelliflerin eserlerine de yansımıştır. Abdüllatif Gazzizâde Efendi'nin *Hulâsatü'l-Vefeyât*'ı bu tür eserler arasında yer alır. Eserde tasavvuf literatüründe bulunan terimler sıklıkla kullanılmıştır.

Ârif, âbid, bâtin, feyz, halvet, irşât, mürit, mürşit, rabita, sâlik, tâlip, rabita, uzlet gibi terimlere *Hulâsatü'l-Vefeyât*'ta rastlamak mümkündür. Bununla birlikte *feyz, daire, ihya, irşat, mürşit, seccâde-nişîn, veli* vb. sözcüklerinin başka sözcüklerle birlikte oluşturduğu orijinal terimler de mevcuttur. Mesela, sözlükte “almak”, terim olarak “cezbe makamının sonu” anlamına gelen *ahz* sözcüğü, metinde her ne kadar “almak” anlamında kullanılmışsa da *feyz, icâzet, kemâl, cismanî, ilim, tarikat, süluk, nisbet* sözcükleriyle birlikte terkipli yapıların bünyesinde yer alarak tasavvuf literatürüne yeni terimler kazandırılmıştır. İlk sufile- rin benliğinden koparılıp alınmış ve cezbeyle kendinden geçerek Allah'a ermiş meczupla- rın hâlini anlatan bu sözcüğün metinde; *ahz-ı feyz eyle-* “feyz almak”, *ahz-ı feyz it-* “feyz almak”, *ahz-ı feyz-i cismânî eyle-* “cismani feyz almak”, *ahz-ı feyz-i hilâfet eyle-* “hilafet feyz- zini almak”, *ahz-ı feyz-i ilmeyn eyle-* “maddi ve manevi ilimlere ilişkin feyz almak”, *ahz-ı feyz-i tarikat-ı sülûk eyle-* “tarikat mesleğine ilişkin feyz almak”, *ahz-ı kemâl-i tarikat it-* “tarikat olgunluğuna erişmek”, *ahz-ı nisbet it-* “manevi irşada yetki almak” şeklinde kulla- nımı mevcuttur. Yapılan tespite göre, *ahz-ı feyz* “feyz almak” olarak *ahz* sözcüğünün yaygın kullanımından bahsedilebilir. Metinde sözcüğün geçtiği bağlamlardan bazıları şu şekildedir:

Âbid ve zâhid Emîr Sultân'dan ahz-ı feyz eylemiş zâtdır (2b/04).

Hayre'd-dîn Efendi damâdı 'Alî Efendi'den ahz-ı feyz idip bir zamân âsitânede irşâd-ı 'ibâd eyledi (23a/04).

Şa'ban Efendi hulefâsından İbrâhîm Efendi'den ahz-ı feyz-i cismânî eyledi (26b/03).

Şeyh Ahmed el-Gazzî'den ahz-ı feyz-i hilâfet eyledi (31b/16).

Şeyh Ahmed el-Gazzî'den ahz-ı feyz-i ilmeyn eylemiştir (34a/07).

'Allâme-i 'ulûm idi. Hazret-i Mısrî'den ahz-ı feyz-i tarikat-ı sülûk eyledi (25b/14).

'Allâme-i cihân idi. Burusa'da Hâcı Halife-i Zeynî'den ahz-ı kemâl-i tarikat idip (17a/03).

Şeyh Ahmed el-Gazzî'den ahz-ı feyz-i hilâfet eyledi (31a/15).

Tasavvuf terbiyesinde sık sık rastlanan terimlerden biri de mertebedir. *Mertebe*, “Rütbe, gözetleme yeri, güç, makam, durum” gibi anlamları olan Arapça bir sözcüktür. Ta- savvufta; “Aslen manevi bir varlık olan insanın, gelişim esnasında geçirdiği aşamalara veri- len ad” (Filiz, 1999: III-486) şeklinde tanımlanır. Tasavvufî eğitimin amacının mertebeleri öğretmek olduğu vurgulanır. Tasavvuf ehline göre, mertebeler bir piramide veya merdive- ne benzetilir. Mertebeler, bu merdivenin basamaklarıdır. Bunlardan fenaya ait basamaklar kulun, bekaya ait olanlarsa Allah'ındır. Her mertebe bir üstündekinin gölgesi, bir altında- kininse aslıdır (Filiz, 1999: III-490). Fena mertebeleri, efâl, sıfat ve zat; beka mertebeleri cem, hazretü'l-cem ve cemü'l-cem diye üçer tanedir (Filiz, 1999: III-492). Metinde bu te- rim, *kat'-ı mertebe eyle-*, *kat'-ı merâtib et-* “Manevi mertebeleri geçip ilerlemek” şeklinde şu cümlelerde kullanılmıştır:

Beş sene mikdârı 'uzlet idip kat'-ı mertebe eyledi (32b/16).

Kat'-ı merâtib ve tayy-ı merâhil idip kurbıyyet-i Hakk'a seri'ân vaşıl olur (60a/07).

Tasavvuf literatüründe bazı terimlere yüklenen anlamlar da tarikat ehlinin olumlu ve yapıcı düşüncelerinin bir ürünü kabul edilir. Türkçe kökenli *uyandır-* “(tarikat dilinde ışık, ocak, ateş vb. için) Yakmak” (11b/16) fiili bu tür terimlerden biridir. Bu sözcüğün anlamıyla ilgili olarak Halvetiyye-Şabaniyye tarikatı büyüklerinden Eskişehirli Sadık Efen- di'ye ait şöyle bir hatıra yer verilir: “*Sadık Efendi Aziz, Eskişehir'deki tekkesinde dervişle-*

rine: "Evlatlar! Kandilleri uyarın!" diye buyurur. Dervişler, başlarına öne eğerek: "Efendim, gaz Hak'ta." diye cevap verirler.² Aradan bir müddet geçer. Akşamın karanlığı şehre çöker ve hava, iyice kararır. Bunun üzerine Sadık Efendi Aziz, tekrar gür bir sesle: "Evlatlar, uyarın kandilleri!" diye buyurur. Dervişlerden birisi: "Efendim, gaz Hak'ta." deyince Sadık Efendi Aziz dergâhın ortasındaki çeşmeyi göstererek: "Bütün kandilleri çeşmeden doldurun!" buyurur. Sabaha kadar kandiller yanar." (Dumlu, 2005: 113).

Tasavvuf eğitimi gören ve tasavvuf kültürünün şemsiyesi altında yetişen şahsiyetler arasında *uyandır-* sözcüğünün kullanımı oldukça yaygındır. Metinde tespit edilmemesine rağmen *kapat-* fiilinin *lambayı kapat-*, *iş yerini kapat-* vs. şeklinde kullanımı yerine *sırla-* fiilinin tercih edildiği *lambayı sırla-*, *iş yerini sırla-* olarak söylenegeldiği de bilinmektedir. Bu durum, tasavvuf ehlinin ya da tasavvuf terbiyesi gören salıkların hayatlarında olumsuz sözcüklere hatta düşüncelere yer vermediklerinin bir göstergesidir. Ayrıca onların hayat felsefelerinin, dünya görüşlerinin, insan psikolojisine yaklaşımlarının nasıl olması gerektiğini işaret eden bir düsturdur.

Metinde kullanımı tespit edilen tasavvufi terimler, oluşum şekilleri bakımından şu şekilde sınıflandırılabilir. Bu tasnifte kullanılan terimlerin genellikle Arapça sözcüklerden ve Farsça terkiplerden ibaret olduğu görülmüştür. Arapça sözcüklerin metinde geçen çoğul şekli ve müennesi, çalışmada tek tek verilmiş ancak elde edilen toplam sayısal veriye dâhil edilmemiştir.

Oluşum Şekillerine Göre Terimler

1. Tek Sözcükten Oluşan Terimler

1.1. İsim Şeklinde Olanlar

âbid, "Ahiret saadetinin ibadetle kazanılacağına inanarak kendisini ibadete veren samimi dindar" (13a/15), *âbidât* "Abitler" (35b/05), *ârif* "Hakk'ı bilen irfan sahibi (kimse)" (5a/16), *ârifîn* "Arifler, irfan sahipleri" (56b/10), *asâ* "Dervişlerin taşıdıkları değnek" (19a/06), *âsitâne* "Bir tarikatın merkezi durumunda olan ve içinde kurucuların türbesi bulunan dergâh, büyük tekke" (18a/06), *âşık* "Âşık, nefisini dünya nimetlerinin çekiciliğinden arındıran, bütün bağlılığı, sevgisi Allah'a olan kimse" (12a/01) *âşıkân* "Hak âşıkları" (19a/16), *âyin* "Dinî merasim, bir mezhebin veya bir tarikatın kendine has ibadet merasimi" (63b/06), *azîz* "Aziz, maddi ve manevi hayatı insanlığa örnek olabilecek keramet sahibi erkek eren, veli" (21a/12), *azîzân* "Azizler" (20b/09), *bâtın* "İç âlem, iç yüz" (17a/09), *bâtıniyye* "İç âlemlerle, sırla ilgili" (31b/03), *bende* "Birine mensup olan, onun hizmetinde bulunan, ona tâbi ve taraftar olan kimse" (33a/11), *celâl* "Yücelik, büyüklük ululuk" (12a/12), *celîle* "Çok yüce, büyük, ulu (celîl kelimesinin tamlamalarda kullanılan aynı anlamdaki müennes şekli)" (34a/16), *cezbe* "Allah'ın kulunu manen kendisine çekmesinden doğan coşkunluk, kendinden geçme hâli" (12b/02), *çerâğ* "Bir ulu kişinin manevi terbiyesinde yetişmiş derviş" (2b/12), *da'ire* "1. Aynı tarikata intisap etmiş olan dervişlerin bir araya gelmesiyle oluşan halka" (31b/07), "2. Manevi yetki" (9a/14), *dergâh* "Tarikatlarda dervişlerin zikir ve ibadet ettikleri ve içinde tarikatın gerektirdiği biçimde yaşadıkları yer, tekke" (61b/09), *dervîş* "Tarikata girip bir şeyhe bağlanan" (20b/12), *destûr* "Tarikat geleneğinde bir işe başlarken söylenen söz" (54b/08), *eren* "Ermiş veli, evliya" (18a/03), *evliyâ* "Allah'ın sevgilisi olan, hâli, davranışları, çok üstün vasıfları ve gösterdiği keramet sebebiyle halk tarafından da kabul edilmiş bulunan seçkin ve has kullar, ermişler, veliler" (40b/03), *fakîr* "1. Hak'ta fani olan ve fenafillah mertebesine erişen derviş" (8a/11), "2. Bir kimsenin kendi hâliinden veya yaptığı bir şeyden bahsederken kullandığı

² Tekkelerde ve dergâhlarda "yok" sözcüğü kullanılmadığı için tekke tabiriyle dervişler "İbrıklarda gaz yok," dememiş; Hak'ta diye cevap vermişlerdir.

tevazu ve nezaket sözü" (15a/15), *gâ'ib* "Gözle görünmeyen âlem" (59a/02), *halife* "Bir müridin, dervişleri arasından mürid olmaya ve derviş yetiştirmeye manen ehliyet kazanmış olduğu için seçip belli bir usul içinde irşada memur ettiği mürit" (14a/15), *han-kâh* "Bir tarikatın, diğer tekkelerinin kendisine bağlı bulunduğu merkez durumundaki tekkesi" (63a/09), *hayrân* "Şaşkın, şaşırıp kalmış kimse" (12a/06), *hazîre* "Cami, türbe ve tekke bahçelerinde etrafı parmaklık veya duvarlarla çevrili mezarlık" (3a/09), *hırka* "Dervişlerin üstlerine giydikleri, biçim ve rengi mensup oldukları tarikata göre değişen, kollu, yakasız pamuklu giyecek" (10b/15), *hikmet* "Bir şeyin oluşundaki akıl erdirilemeyen sebep, gizli sebep" (39b/08), *himmət* "Manen büyük kimselerin, ermişlerin dilediklerini yerine getiren manevi gücü, manevi yardımı" (12a/17), *Hu* "Allah'ın zatına delalet eden ve ism-i azam ve ism-i celal de denen Allah isminin kısaltılmış şekli" (44b/07), *hulefâ* "Halifeler", (12a/08), *hücre* "Dışarı ile ilgisi mümkün mertebe az olan küçük oda, odacık" (21a/01), *ihvân* "Aynı tarikata mensup olanlar" (15a/15), *ihyâ* "Dergâhlarda her haftanın belirli bir gecesinde veya kandil gecelerinde zikir, sema, âyin yapmak suretiyle ibadet edilen gecelerden her biri" (62a/07), *inâyet* "Lutuf, ihsan" (32a/06), *inzivâ* "Kendini Allah'a adayıp dünya işlerinden elini çekme" (19a/10), *irci'i* "Ey mutmain olan nefis! Razi olmuş ve kendisinden razı olunmuş bir hâlde Rabbine dön" ayetinde geçen çeşitli kullanışlarda ölüm anlamına gelen söz" (17a/05), *irşâd* "Manen aydınlatma, Hak yolunu gösterme" (17a/16), *kâmil* "İlim, fazilet ve hüner sahibi, manevi meziyetleri bakımından belli bir olgunluğa erişmiş kimse" (21b/06), *kemâl* "Bir kimsenin manevi meziyetler, ahlak, ilim ve fazilet bakımından tam bir olgunluğa erişmiş olması durumu" (17a/09), *kemâlât* Sahip olunan manevi hasletler, olgunluklar" (14a/11), *keramât* "Allah'ın kendisine yakın kullarına lütfettiği olağanüstü şeyler yapma gücü ile ortaya koyduğu, akıl sınırlarını aşan tabiatüstü hâller" (10a/05), *kerâmat-kâr* "Keramet sahibi" (13b/14), *kerâmet* "Allah'ın kendisine yakın kullarına lütfettiği olağanüstü şeyler yapma gücü ile ortaya koyduğu, akıl sınırlarını aşan tabiat üstü iş, harikulade hâl" (19b/16), *keşf* "Riyazet ve tasfiye sonucu, his ve akılla idrak edilemeyen hususları kalp gözüyle görme" (20a/17), *keşkül* "Yolculuğa çıkan bazı tarikat mensubu dervişlerin halktan aldıkları yiyecekleri içine koydukları, Hindistan cevizi kabuğu veya abanozdan yapılmış 20-30 cm. boyunda, iki yanından geçirilmiş bir zincirle omuza asılan kap" (9b/06), *kurb* "Manevi yakınlık" (16a/16), *kurbıyyet* "Manevi bakımdan Hak'a yakın olma durumu" (60a/07), *kutb* "Manevi mertebelerin en yüksekinde olan kimse, kutup" (51a/11), *lutf* "Bağış, bağışlama, ihsan, kerem" (18b/11), *ma'ârif* "Maarif, ilahî sırlar üzerinde, varlıkların özü ve gerçeği hakkında tefekkür, keşif ve ilham yoluyla elde edilen bilgiler" (10a/11), *matbah* "Mutfağ, özellikle Mevlevî tekkelerinde hem yemek pişirilen hem de tarikata yeni girmiş olanlara ilk dergâh terbiyesinin verildiği yer" (44a/17), *mazhar* "Bir şeyin görünür duruma geldiği, görüldüğü, açığa çıktığı yer veya kimse, tecelli yeri" (33a/17), *mezcûb* "Allah aşkıyla cezbeye tutularak kendinden geçmiş olan" (10b/09), *merd* "Kendini Allah yoluna adanmış kimse, veli, ermiş" (28a/04), *meşâyih* "Şeyhler" (16a/12), *mutasavvıfân* "Tasavvufu benimseyen ve bu yolla Allah'a ve ilahî hikmetlere ulaşmaya çalışan kimseler, mutasavvıflar" (20b/16), *mücâhid* "Mücahit, nefsiyle mücadele eden, benlik ve bencilliğinden kurtulmaya çalışan (kimse)" (17b/12), *mücâz* "Kendisine icazet verilmiş olan, icazet almış (kimse)" (21b/06), *mücâzibîn* "Cezbedilenler, mücazipler" (19b/04), *münzevî* "1. Etrafla ilgisi olmayan, insanlardan uzak." (19a/09), "2. Bir köşeye çekilip ibadetle meşgul olan kimse" (26b/05), *mürşid* "Hak ve hakikate erişme yolunda müritlerine örnek olan kimse, şeyh" (21a/03), *müstahlef* "Bir şeyh tarafından halife tayin edilmiş (kimse)" (26a/12), *nazar* "Hak nuruyla bakış, lütfkâr ve keremli bakış, teveccüh ile bakma" (58b/03), *nisbet* "Bağ, ilgi" (28b/16), *nûr* "Kalp gözüyle his ve idrak edilen gönül açıcı aydınlık, maddi olmayan hususlarda basiret gözüyle görülen ve gerçeği görmeyi sağlayan manevi ışık" (13a/05), *pîr* "Tarikat şeyhi, tarikat büyüğü" (29b/04), *post* "Şeyhlik makamı" (27b/17), *rûh* "Dinlerin ve dinci felsefelerin insanda vücuttan ayrı bir varlık olarak kabul ettiği öz, tin, can kuşu" (23b/09), *rûhanî* " (26b/04), *rûhaniyyet* " (33a/01),

rûhaniyyetli "Manevi gücü hissedilen" (38a/10), *sâlih* "Dinin emrettiği şeylere uygun harekette bulunan, iyi amel sahibi" (8b/10), *sâlik* "Bir tarikata girmiş, bir mürşide bağlanarak manevi yolculuğa çıkmış olan kimse" (24a/07), *sâlikân* "Salıklar" (30a/14), *sıdk* "İçten yürekten bağlanma, sadakat" (17a/10), *sırr* "1. Allah tarafından sadece gönül ehline bildirilen hakikatler" (32b/10), "2. Gönül ehlinden ve keşif sahiplerinden başkasının idrak edemediği hususlar, tasavvufî duygular ve bilgiler" (24b/01), *sivâ* "Allah'tan başka varlıklar" (4b/08), "Dünya" (20a/09), *sufiyye* "Sufi, mutasavvıf" (27b/05), *sulehâ* "İyi amel sahibi kimseler, salihler" (9b/02), *sülûk* "Bir tarikata girme, intisap etme ve o tarikatın gereklerini yerine getirerek manevi bakımdan yol alma" (34a/05), *tâlib* "Bir tarikata girmek isteyen kimse" (30b/15), *tâlibân* "Talipler" (22a/09), *tarik* "Allah'a ulaşmak için tutulan yol, tarikat" (33b/15), *tarikât* "Aynı dinin içinde birtakım yorum ve uygulama farklılıklarına dayanan, bazı ilkelerde birbirinden ayrılan Allah'a ulaşma ve onu tanıma yollarından her biri, tarikat" (16a/04), *tasavvuf* "Allah'ın niteliğini ve evrenin oluşumunu varlık birliği anlayışıyla açıklayan dinî ve felsefî akım, İslam mistisizmi" (33a/04), *teber* "Gezginci dervişlerin taşıdıkları sapı uzun, keskişi ayça biçiminde, küçük ve hafif balta" (61b/05), *tecelliyât* "Salikin kalbinde gayb âlemine ait nurun belirmesi, ilahî feyzin müminin kalbinde zuhur etmesi" (33a/17), *tekye* "Tekke, bir tarikata mensup dervişlerin zikir ve ibadet ettikleri ve içinde tarikatın gerektirdiği şekilde yaşadıkları yer" (16b/15), *tevhîd* "Allah'ın zatını, aklen tasavvur edilen ve zihnen tahayyül edilen her şeyden tecrit etme, birleme" (11a/15), *'ukbâ* "ahiret" (4b/13), *uluhiyyet* "İlah olma, ilahlık, Tanrılık", *'uzlet* "Görünürde halkın içinde olduğu hâlde kalben onlardan ayrı olma" (13b/05), *'urefâ* "Arifler, Hakk'ı bilenler" (59b/08), *'uşşâk* "Hak âşıkları" (44a/09), *velî* "Veli, Allah'a yakınlık mertebesini kazanmış olan seçkin kul" (23a/02), *zâhid* "Dünyayı terk edip dinin emirlerine çok titizlikle riayet eden, züht ve takva sahibi" (2b/03), *zâhidât* "Züht ve takva sahipleri, zahitler" (35b/05), *velî* "Veli, Allah'a yakınlık mertebesini kazanmış olan seçkin kul" (23a/02), *zâhide* "Züht ve takva sahibi (zâhid kelimesinin tamlamalarda kullanılan aynı anlamda müennes şekli)" (35b/1), *zaviye* "Dinî-tasavvufî inanç ve fikirleri yaymak, bölgenin güvenlik ve asayişini sağlamak, gelip geçenleri barındırmak gibi Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük rol oynamış dinî ve sosyal kurum, küçük tekke" (14b/05), *zaviyece* "Küçük zaviye, zaviyecik" (65b/04), *zaviyecik* "Küçük zaviye, zaviyecik" (11a/08), *zıkr* "Toplu olarak ve tarikatların koyduğu usullere uyarak Allah'ın isimlerini söylemek suretiyle yapılan ibadet ve bu maksatla düzenlenen tören" (28b/04), *ziyâret-gâh* "Saygı için veya bir şey dilemek, sevap kazanmak gibi amaçla gidilen kutsal yer, türbe" (11a/01), *zühd* "Dünyaya rağbet etmeyip kendini ibadete verme, nefsinin her türlü zevkten alıkoyup ibadet yolunu seçme" (33a/11).

1.2. Fiil Şeklinde Olanlar

uyandır- "(tarikat dilinde ışık, ocak, ateş vb. için) Yakmak" (11b/16).

2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Terimler

2.1. İsim Şeklinde Olanlar

çille-hâne "Çilehane, dervişlerin çilelerini doldurmak üzere halvete çekildikleri, ibadetle meşgul oldukları yer" (60b/09), *dervîş yolu* "Dervişlerin tekkeye gidip gelirken kullandıkları yol" (42a/07), *halvet-hâne* "Dervişlerin inzivaya çekilip tek başlarına ibadet ettikleri yer" (19a/10), *icâzet-gerde* "İzin, ruhsat verilmiş, icazet verilmiş" (18b/06), *kûşe-gîr* "Bir köşeye çekilmiş, insanlardan uzaklaşmış, münzevi" (9b/03), *kûşe-nişîn* "Bir köşeye çekilmiş, insanlardan uzaklaşmış, münzevi" (6b/05), *nazar-gerde* "(manen büyük ve tasarruf sahibi kimseler tarafından) Nazar edilmiş, lütuf ve keremle bakılmış" (24b/16), *seccâde-nişîn* "Şeyh" (3b/08), *sema'-hâne* "Mevlevi tekkelerinde dervişlerin sema ayini yaptıkları özel bölüm" (63b/10), *'uzlet-nişîn* "İnziva hayatı süren" (19b/02).

2.2. Fiil Şeklinde Olanlar

bende ol- “Birine samimiyetle bağlanıp ona tâbi olmak” (31b/06), *cezbe getir-* “Kendini kaybedecek derecede coşmak, kendinden geçmek” (23b/15), *cümle sivâdan el yu-* “Bütün dünya işlerinden el çekmek, ilgisini kesip vazgeçmek” (18a/03), *feyz al-* “Bir kimsenin ruhaniyetinden veya ilminden faydalanmak, feyizlenmek” (10a/05), *feyz-yâb ol-* “Feyz bulmak” (31a/06), *hâl gel-* “(derviş için) Sohbet ve zikir sırasında veya yüksek manevi bir şahsın huzurunda, Hakk’ın lütfundan kalbe gelen neşe, ferahlık, hüzn vb. hâllerle kendinden geçmek” (27b/08), *hilâfet al-* “Yetişmiş bir dervişe şeyhlik görevini yürütme iznini vermek” (13a/09), *himmət buyur-* “Manevi yardımda bulunmak, himmet etmek” (32a/05), *himmeti ol-* “Manevi yardımda bulunmak, himmet etmek” (11a/06), *Hu ismi sür-* “Zikirde, duada veya gülbank çekilirken Allah’ın Hu ismini arka arkaya tekrarlamak, Hu çekmek” (58a/14), *icâzet al-* “(şeyh tarafından) Olgunluk makamlarını aşan ve irşat mertebesine yükselen dervişe talipleri terbiye ve irşat etmek üzere izin verilmek” (26b/11), *icâzet eyle-* “(şeyh) Olgunluk makamlarını aşan ve irşat mertebesine yükselip gelen dervişe talipleri terbiye ve irşat etmesi için izin vermek” (21b/12), *ihyâ eyle-* “Bir tarikatı ya da bu tarikatın dergâhını iman, aşk ve irfanla hayatîyet kazandırmak” (20b/01), *ihyâ it-* “Ölü kalpleri iman, aşk, irfan vb. ile diriltme” (16a/07), *ihyâ olun-* “İbadetle, Kur’an okumakla, namaz kılmakla ve zikretmekle geceyi geçirmek” (60b/05), *intisâb eyle-* “Bir tarikata girmek” (32b/14), *intisâb-ı tarîkât it-* “Bir tarikata girmek” (18a/02), *inzivâ buyur-* “İnzivaya çekilmek, insanlardan ve dünya işlerinden elini eteğini çekmek” (34b/03), *inzivâ eyle-* “İnzivaya çekilmek, insanlardan ve dünya işlerinden elini eteğini çekmek” (31b/17), *inzivâ it-* “İnzivaya çekilmek, insanlardan ve dünya işlerinden elini eteğini çekmek” (18b/14), *irşâd buyur-* “Taliplerini manen aydınlatmak için rehberlik etmek, irşat etmek” (28b/04), *irşâd eyle-* “İrşat etmek, taliplerini manen aydınlatmak için rehberlik etmek, irşat etmek” (12a/13), *irşâd it-* “İrşat etmek, taliplerini manen aydınlatmak için rehberlik etmek, irşat etmek” (20b/16), *kemâle ir-* “Kemal ermek, manevi meziyetler, ahlak, ilim ve faziletler bakımından tam olgunluğa ermek” (31b/12), *kemâle resîde ol-* “Kemal ermek, manevi meziyetler, ahlak, ilim ve faziletler bakımından tam olgunluğa erişmek” (29a/03), *kemâlâtı afâkı tut-* “Manevi olgunluğu herkesçe bilinmek” (15a/03), *keşf eyle-* “Keşf etmek, riyazet ve tasfiye sonucu Allah’ın kulun kalbinde meydana getirdiği bilgi ile his ve akılla idrak edilemeyen hususları kalp gözüyle görmek” (32a/04), *mansıbında ol-* “Hizmetinde bulunmak, makamında olmak” (58b/17), *murâkabede otur-* “Allah’a yönelip O’nun huzurunda bulunduğu idrakı içinde kendini denetlemek” (25b/11), *münzevi ol-* “Bir köşeye çekilip ibadetle meşgul olmak” (34b/03), *müstahlef ol-* “Bir şeyh tarafından halife tayin edilmek” (29a/12), *nazar eyle-* “(Manen büyük ve tasarruf sahibi kimseler) Lutuf ve keremle bakmak” (57b/07), *rabita viril-* “(şeyhin bağlı olduğu tarikata intisap eden müridi) Bağlamak” (52b/01), *sey(i)r it-* “Manevi âlemde yolculuk etmek, seyretmek” (15b/06), *sülûk gör-* “Bir tarikata intisap ederek manevi seyrini tamamlamak” (15a/04), *şeyh ol-* “Bir tarikatın şeyhi olmak” (16a/02), *tekye eyle-* “Tekke hâline getirmek” (22a/01), *tekye it-* “Tekke hâline getirmek” (62a/01), *tekye ol-* “Tekke hâline getirmek” (66a/05), *uzlet it-* “Bir köşeye çekilip yalnız kalmak” (4b/09), *zuhûr eyle-* “Meydana çıkmak, baş göstermek, zuhur etmek” (28a/14), *zuhûr it-* “Meydana çıkmak, baş göstermek, zuhur etmek” (34b/05), *zuhûra gel-* “Ortaya çıkmak, baş göstermek” (29a/11).

3. Terkipli Yapılardan Oluşan Terimler

3.1. İsim Şeklinde Olanlar

‘abd-i fakîr “Fakir kulunuz” (1b/10), *ahz-i feyz* “(21b/12), *‘ârifibi’llâh* “Marifeti Allah’a vasil olan, velilik mertebesine ulaşmış kimse” (7b/14), *‘arş-ı kulûb-ı ‘uşşâk* “Hak âşiklarının gönül seması” (16a/08), *ashâb-ı hâl* “Hâl sahipleri” (10a/16), *ashâb-ı terk-i tecrîd* “Tecrid ehli” (14b/09), *ashâbü’n-nevbe ricâlî* “Zikir meclislerinde görevli olan ve nevbe denilen tekke musiki aleti çalan kimselerden oluşan topluluk” (23a/01), *âyin-i Mevlânâ*

“Sema, Mevlevî tarikatının ibadet merasimi” (63b/12), *camî'ü'l-bahreyn* “Akli ve nakli ilimler kendinde cem olan kişi” (30b/12), *celle-nişîn-i inzivâ* “(manevi makam için) Yüce makamda inzivaya çekilme” (15a/14), *cihâz-ı Bektaşîyye* “Bektaşî tarikatında kullanılan taç, haydari, kemer, gibi eşya” (61b/05), *da'ire-i kübrâ ricâli* “Mana âleminde manevi yetkiye sahip idarî kadro” (9b/10), *dâr-ı fenâ* “Dünya” (4b/15), *dergâh-ı uluhiyyet* “Ahadiyet mertebesinden sonra Allah'ın bütün isimlerinin zuhur ettiği ilk mertebenin katı” (13b/05), *ehl-i hâl* “İlahi tecellileri ve vahdet neşesini bizzat yaşayan(lar), vecd sahipleri, hakikat ehli” (23b/08), *ehl-i hayr* “Hayır sahipleri” (6a/08), *ehl-i hevâ* “Nefsine uyan, nefsinin arzu ve isteklerinin peşinde koşan kimse” (50b/05), *ehl-i îmân* “Allah'a ve Allah'tan gelen her şeye inanan kimseler” (39b/01), *ehl-i 'irfân* “Hakk'ı tanıyıp bilen, hak ve hakikatin özüne ve esasına ulaşan, marifet sahibi kimseler” (43a/02), *ehl-i dil* “Gönül adamı, irfan sahibi, ârif” (45b/07), *ehlu'llâh* “Veli, evliya” (22a/04), *ekber-i kibâr-ı evliyâ* “Geçmiş velilerin ruhanîyetlerinden fayda görüp ruhen temas edebilenler” (16b/11), *ekâbir-i evliyâu'llah* “Geçmiş velilerin ruhanîyetlerinden fayda görüp ruhen temas edebilenlerin en yetkilisi” (14b/01), *erbâb-ı hâl* “İlahi tecellileri ve vahdet neşesini bizzat yaşayan(lar), vecd sahipleri, hakikat ehli” (28b/13), *erbâb-ı hüner* “Marifet sahibi veli” (27a/15), *erbâb-ı kemâlât-ı zâhiriyye ve bâtinîyye* “Zahiri ve batınıyla mükemmel olan Allah dostları, veliler” (18b/06), *erbâb-ı keşf* “Hakk'ın sırlarını keşfeden Allah dostları” (41a/10), *erbâb-ı keşf ü kerâmat* “Hakk'ın sırlarına vâkıf keşif ve keramet sahibi Allah dostları” (9b/04), *erbâb-ı ma'ârif* “İlâhî sırlar üzerinde, varlıkların özü ve gerçeği hakkında tefekkür, keşif ve ilham yoluyla elde edilen bilgilere sahip olan arifler” (16b/03), *erbâb-ı mücâhede* “İtiyadat ve melufatı terk, nefsin arzu-larını, alıştığı şeyleri terk etmek” (14a/12), *erbâb-ı mükâşefe* “Düşünce ve sebep aramak ihtiyacını duymadan kalp gözünün açılması” (36b/03), *erbâb-ı seyâhat* “Tayy-ı mekân ve zaman etme yetkisine sahip Allah dostları” (14b/12), *evliyau'llâh* “Evliya, veliler” (13a/15), *evsâf-ı cemîle* “Güzel ve iyi hasletler” (8a/11), *fî sebîli'llâh* “Allah yolunda, karşılık beklemezsizin” (1b/03), *hâl-i gâlib* “Kulun gayreti ve kastı olmadan sırf Allah'ın bir lutfu olarak kalbe gelen mana, feyiz ve bunun dervişe geçici olarak verdiği coşkunluk ve cezbe tutulan veliler” (18a/11), *hatm-i şerîf* “Halveti tarikatına ilişkin vird ve tesbihadın çekildiği ayın” (63b/06), *havârik-ı âde* “Peygamberler, veliler ve salih kullardan zuhur eden fevkaladelikler, olağanüstülükler” (12b/12), *ilm-i bâtin* “Gizli hakikatleri konu alan ve bu yolla insanı manevi kurtuluşa ulaştırdığına inanılan ilim” (26a/04), *ilm-i tasavvuf* “Tasavvuf ilmi, gizli hakikatleri konu alan ve bu yolla insanı manevi kurtuluşa ulaştırdığına inanılan ledün ilmi (32a/14), *ilm-i zâhir* “Hadis, fıkıh ve kelâm gibi dinî ilimler” (5a/05), *kemâl-i irşâd* “Halkı irşat etmede gösterilen olgunluk derecesi” (20b/01), *kemâl-i zühd* “Dünya ve ahiretten elini eteğini çekmede gösterilen olgunluk derecesi” (33a/11), *kerâmât-ı bâhire ricâli* “Sayısız keramet sahibi Hakk'ın dostluğunu kazanmış, ruhen yücelmiş, kâmil insan” (34a/16), *kibâr-ı evliyâ* “Hakk'ın teveccühünü kazanmış seçkin velilerden oluşan zümre” (35a/12), *kibâr-ı evliyâ-i kirâm* “Soyu soppu temiz olan velilerin seçkinlerinden oluşan zümre” (17b/05), *kibâr-ı mücâhidîn* “Nefsi ile mücadele eden Allah'ın teveccühünü kazanan mücahitler” (13b/02), *kibâr-ı mücâzibîn* “İlahi cezbenin tesiriyle kendinden geçen kimse” (19b/04), *kibâr-ı mürşidân* “Manevi olgunlukla yüksek mertebeye ulaşan mürşitler zümresi” (22a/17), *kibâr-ı sufîyye* “Tasavvuf bilgisinde yüksek algılayış gösteren sufi zümresi” (26a/dr), *kümmel-i evliyâ* “Kemalat sahibi veliler” (25a/10), *kümmel-i ricâlu'llah* “Âlemin yönetilmesinde belli görevleri bulunduğuna inanılan kemal sahibi veliler” (20a/12), *levh-i mahfûz* “Allah'ın takdir ettiği, olmuş ve olacak bütün şeylerin üzerinde yazılı bulunduğu kabul edilen levha” (10a/11), *makâm-ı cem'* “Cem makamı, (salik için) halkın silinip Hakk'ın müşahede olduğu manevi makam” (33a/14), *makâm-ı kurb-ı Hakk* “(salik için) Hakk'a olan manevi yakınlığı ifade eden makam” (16b/12), *makarr-ı evliyâ* “Evliyanın toplanıp önemli kararları aldığı yer” (40b/02), *mansıb-ı ebedîyye* “Erişilmek istenen ebedî makam” (5a/03), *mansıb-ı sivâ* “Dünya” (3b/07), *mazanne-i kirâme* “Evliyadan olduğu zannedilen, haklarında iyi zan beslenen kimseler” (19b/08), *mezcûb-ı ilahî* “İlahi aşkın verdiği coşkuyla cezbe tutulan kimse” (25a/13), *merd-i bâhirü'l-kerâme*

“Keramat sahibi veli” (17a/09), *merd-i kâmil* “Kâmil veli” (9a/12), *meşâyih-i kibâr* “Marifet bilgisine vasıl olan şeyhler zümresi” (26a/08), *meşâyih-i kirâme* “Soyu belli, şerefli ve ulu kişilerden oluşan şeyhler zümresi” (18a/11), *milk-i bekâ* “Beka âlemi, kalıcı, ebedi âlem” (29a/14), *mukarrebân-ı dergâh-ı uluhiyyet* “Allah’ın katına yakın olan veliler” (13b/05), *mürşid-i âgâh* “Manevi yönden Hz. Muhammed’in hakikatine vâris olma seviyesine erişmiş mürşit, insân-ı kâmil” (22b/03), *mürşid-i ekmel* “Kemalatta en yüksek rütbeye sahip mürşit” (16a/15), *mürşid-i kâmil* “Manevi yönden Hz. Muhammed’in hakikatine vâris olma seviyesine erişmiş mürşit, insân-ı kâmil” (14b/06), *mürşidü’s-sâlikîn* “Bir tarikata girmiş, bir mürşide bağlanarak manevi yolculuğa çıkmış olan kimseleri irşad eden kimse:” (26a/16), *nefs-i hayvaniyye* “Canlılardaki hareket ve kuvvet” (55b/09), *ricâlu’llâh* “Manevi kudret ve kuvvet sahibi olan evliyaullah” (9a/01), *rûh-ı hayvaniyye* “Hayvan ve insan vücuduna verilen can, his ve iradesine göre hareket etme gücü veren ruh” (60a/03), *rûh-ı kudsiyye* “Allah tarafından insan vücuduna üfürülmüş olan ruh”, *rûhanî* “Maddi ve cismani tarafı olmayan, manevi” (60a/06), *sâdât-ı sufiyye* “Hz. Muhammed’in torunu Hz. Hüseyin’in soyundan gelen kimseler, seyitler” (37b/10), *seccâde-nişîn-i irşâd* “İrşat mahamı” (3b/08), *ser-firâz-ı ehlu’llâh* “Hak ve hakikat bilgisine vâkıf ehil kişiler” (22a/04), *ser-firâz-ı evliyâu’llâh* “Kemalatı ile diğer Allah dostlarından daha üstün olan veliler zümresi” (19a/15), *ser-firâz-ı meşâyih* “Üstün meziyetleri ve özellikleri ile diğerlerinden ayrılan şeyhler” (34b/16), *şer’at-ı Muhammedî* “Kur’an’daki ayetlere, Hz. Muhammed’in sözlerine dayanan İslam kanunu, İslam hukuku” (18a/14), *terk-i tecrîd* “Dünyaya ait şeylerden vazgeçerek gönlünü Allah’a bağlama, kalbi masivadan arındırma” (14b/09), *ulûl-ebşâr* “Görüş sahipleri, ileri görüşlüler” (3b/15), *’ulûm-ı zâhir* “Hadis, tefsir, fıkıh vb. dinî ilimler” (25a/08), *’ulûm-ı zâhire* “Hadis, tefsir, fıkıh vb. dinî ilimler” (14a/01), *veliyy-i ârif* “Allah’a yakınlık mertebesini kazanmış, Hak bilgisine arif olmuş veli” (31a/07), *veliyy-i kâmil* “Allah’a yakınlık mertebesini kazanmış, kemal derecesi yüksek olan veli” (13b/02), *veliyy-i mükemmil* “Allah’a yakınlık mertebesini kazanmış, kemalatı en yüksek derecede olan veli” (28b/16).

3.2. Fiil Şeklinde Olanlar

âb-ı manevî ol- “İlahî feyz kaynağı olmak” (31b/16), *ahz-i feyz eyle-* “Feyz almak” (2b/04), *ahz-i feyz it-* “Feyz almak” (23a/04), *ahz-i feyz-i cismanî eyle-* “Cismani feyz almak” (26b/03), *ahz-i feyz-i hilâfet eyle-* “Hilafet feyzini almak” (31b/16), *ahz-i feyz-i icâzet eyle-* “İcazet feyzini almak” (18b/03), *ahz-i feyz-i ilmeyn eyle-* “Maddi ve manevi ilimlere ilişkin feyz almak” (34a/07), *ahz-i kemâl-i tarîkât it-* “Tarikat olgunluğuna erişmek” (17a/03), *ahz-i nisbet it-* “Manevi irşada yetki almak” (31a/15), *âlem-i ’ulyâ git-* “Ahirete geçmek” (20b/13), *esâret-i ’anâsırdan emîn ol-* “Dünyevi arzulara hiçbir zaman meyletmemek” (4b/03), *feyz-i hilâfet al-* “Manevi yetkinliğe erişkin feyz almak” (17b/11), *feyz-i rûhanî ahz eyle-* “Ruhanîyetinden feyz almak” (30a/16), *feyz-i ruhânî al-* “Ruhanîyetinden feyz almak” (26b/04), *feyz-i tarîkât al-* “Tarikata ilişkin feyz almak” (25b/09), *halka-bend-i zikr ol-* “Çeşitli zikirleri topluca icra ederken dervişlerin meydana getirdikleri tek veya iç içe birkaç daireden oluşan zikir halkası, zikir halkası oluşturmak” (26a/08), *hatm-i h’acegân it-* “(Nakşibendi tarikatı mensupları tarafından) tarikatın erkân ve usulüne uyarak ayin etmek” (32b/07), *hatm-i h’acegân ü irşad it-* “Mensup olduğu tarikatına ilişkin virdi ve tesbihatı çekmek ve halkı irşat etmek” (30a/02), *ihyâ-i tarîkat-ı Mevleviyye eyle-* “Mevlevi tarikatını hayatiyet kazandırmak, diriltmek” (63a/06), *ihyâ-i zikr it-* “Geceyi zikirle geçirmek” (12a/05), *irşâd-ı ’ibâd buyur-* “Kullarını irşat etmek” (34a/12), *irşâd-ı ’ibâd eyle-* “Kullarını irşat etmek” (23a/05), *irşâd-ı ’ibâd it-* “Kullarını irşat etmek” (8a/07), *irşâd-ı tâlibân it-* “Talebelerini manen aydınlatmak, onlara Hak yolunu gösterip gafletten uyandırmak” (30b/12), *kat’-ı merâtib it-* “Manevi mertebeleri geçip ilerlemek” (60a/07), *kat’-ı mertebe eyle-* “Manevi merhaleleri geçip yol almak” (32b/16), *rûtbe-i velâyete resîde ol-* “Velilik rütbesine ulaşmak” (31a/10), *sâhib-i tasarruf ol-* “(Allah’ın veli kulları için) Tasarruf ettiğini yapabilme gücüne sahip olmak” (12a/13), *seccâde-i irşâda iclâs buyur-* “Şeyhlik makamına oturmak” (34b/05), *seccâde-nişîn-i irşâd eyle-* “İrşat makamına oturt-

mak" (25b/11), *seccâde-nişîn-i irşâd ol-* "İrşat makamına oturtmak" (13b/02), *seccâde-nişîn-i irşâd 'uzlet ol-* "Mana âleminde uzlete çekilmek" (23a/06), *sırr-ı tevhidi bul-* "Tevhidin sırrına vâkıf olmak, İlahî sırları bulmak" (24b/01), *tayy-ı merâhil it-* "Manevi âlemde aşamaları hızla kat etmek" (60a/07), *vâsıl-ı Hakk ol-* "Bütün manevi mertebeleri aşarak Allah'a kavuşmak, erişmek" (32b/15), *veled -i kalb-i tevhîd eyle-* "(Allah'ın veli kulları için) Kalbine tevhit ilhamları doğmak" (21a/11).

Sonuç

Hulâsatü'l-Vefâyat, deyimlerden, terimlerden, ikilemelerden, güzel adlandırmalardan, özel isimlerden oluşan zengin söz varlığına sahip önemli bir eserdir. Özellikle eserin terimlerin kullanımı bakımından oldukça kapsamlıdır. Eserde, tasavvuf bilgisini gerektiren iki yüz seksen dört terim kullanılmıştır. Bunlar, tasavvuf öğretisini kazandırmak amacıyla kullanılmamıştır. Buna istinaden de tasavvuf literatüründeki tanımı ve kapsadığı derin anlam metinde verilmemiştir. Tasavvuf terbiyesi gören kişilerin bu terimleri bildikleri düşünülerek Bursa'nın manevi değerlerine, tarihî dokusuna, kültürel yapısına tabiat güzelliklerine temas edilirken kullanılmıştır. Bu durumu, daha önce de zikrettiğimiz gibi müellifin mutasavvıf bir aileden gelmesine, çocuk yaştan itibaren tasavvuf eğitimi görmesine, tasavvuf bilgisi ile kültürüne vâkıf olmasıyla açıklayabiliriz.

Metinde tespit edilen terimlerle ilgili veriler şu şekildedir:

1. Terimler çoğunlukla Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerdir. Bunlardan *âsitâne*, *bende*, *çerag*, *çille-hâne*, *dergâh*, *dervîş*, *destûr*, *keşkül*, *kûşe-gîr*, *kûşe-nişîn*, *merd*, *pîr*, *post*, *teber* sözcükleri Farsçadan dilimize geçmiştir. Türkçe kökenli sadece *eren*, *uyar-* sözcükleri kullanılmıştır.

2. Terimlerden bazıları, karışık kökenli yapıya sahiptir. Arapça kökenli sözcüklere Farsça ekler ya da Türkçe ekler getirilerek oluşmuştur. Bunlardan *han-gâh*, *kerâmât-kâr*, *ziyâret-gâh* sözcükleri Farsça ekler; *zaviyece*, *zaviyecik* sözcükleri ise Türkçe ekler ile teşekkül etmiştir.

3. *Âbid*, *âyin*, *cezbe*, *dergâh*, *eren*, *evliyâ*, *hayrân*, *kemâl*, *kutb*, *merd*, *mürşid*, *sâlik*, *tekye*, *uyar-*, *'uzlet*, *zühd* vb. tek sözcükten oluşan yüz terim bulunmaktadır. Bunlardan doksan dokuzu isim sadece biri fiildir.

4. Birden fazla sözcükten oluşan elli bir tane terim bulunmaktadır. Bunlardan dokuz isim, kırk ikisi fiildir. İsim olanlardan *çille-hâne*, *kûşe-gîr*, *kûşe-nişîn* Farsça kökenli iki sözcüğün birleşmesiyle oluşmuştur. Diğerlerinden beşi *halvet-hâne*, *icâzet-gerde*, *nazar-gerde*, *'uzlet-nişîn* Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin, biri *dervîş yolu* Arapça ve Türkçe kökenli sözcüklerin bir araya gelmesiyle teşekkül etmiştir. Fiillerden *cümle sivâdan el yu-*, *Hu ismi sür-*, *kemâlâtı afâkı tut-*, *kemâle resîde ol-*, *feyz-yâb ol-* dışındakiler iki sözcükten oluşmuştur. Kırk iki fiilin otuz sekizinde, isim unsuru Arapça kökenli fiil unsuru Türkçe kökenli sözcük, birinde isim unsuru Farsça kökenli, fiil unsuru Türkçe kökenli sözcüktür. Fiil unsurunu *eyle*, *it-*, *ol-*, *olun-* fiilleri teşkil etmiştir. Bununla birlikte *cezbe getir-*, *feyz al-*, *hâl gel-*, *hilâfet al-*, *himmət buyur-*, *icâzet al-*, *irşâd buyur-*, *inzivâ buyur-*, *murâkabe otur-*, *rabîta viril-*, *sülûk gör-*, *zuhûra gel-* terimlerinde görüldüğü gibi *al-*, *buyur-*, *gel-*, *gör-*, *otur-*, *viril-* fiilleri yer almıştır.

5. Terkipli yapıda bulunan yüz yirmi yedi terim tespit edilmiştir. Bunlardan doksan isim, otuz yedisi fiildir. İsimlerden *ârifibi'llâh*, *ashâbü'n-nevbe camî'ü'l-bahreyn*, *ehlu'llâh*, *evliyau'llâh*, *fi sebîli'llâh*, *mürşidü's-sâlikîn*, *ricâlu'llâh*, *ulü'l-ebşâr* olmak üzere onu Arapça terkipli yapıdan, *ekâbir-i evliyâu'llah*, *kümmel-i ricâlu'llah*, *merd-i bâhirü'l-kerâme*, *serfirâz-ı ehlu'llâh*, *serfirâz-ı evliyâu'llah* şeklinde beşi hem Arapça hem Farsça terkipli yapıdan, diğer yetmiş beşi Farsça terkipli yapıdan oluşmuştur. Fiillerin ise, isim unsuru Arapça terkipli yapı tespit edilememiştir. Ancak *âb-ı manevî ol-*, *ahz-i feyz-i icâzet eyle-*, *âlem-i*

'ulyâ git-, feyz-i ruhânî al-, halka-bend-i zikr ol-, hatm-i h'acegân it-, intisâb-ı tarîkât it-, irşâd-ı 'ibâd eyle-, kat'-ı merâtib et-, rütbe-i velâyete resîde ol-, sâhib-i tasarruf ol-, seccâde-nişîn-i irşâd 'uzlet ol-, seccâde-nişîn-i irşâd 'uzlet ol-, veled-i kalb-i tevhîd eyle- vb. sözcüklerde de görüldüğü gibi ikili, üçlü Farsça terkiplere rastlanmaktadır. Bununla birlikte daha çok ikili terkipler tercih edilmiştir.

6. Fiil şeklinde tasnif edilen terkipli yapılarıdaki terimlerde fiil unsurunda genellikle *eyle-, it-, ol-* fiilleri kullanılmıştır. Buna mukabil '*âlem-i 'ulyâ git-, feyz-i ruhânî al-, feyz-i tarîkât al-, irşâd-ı 'ibâd buyur-* terimlerinde de görüldüğü üzere *al-, buyur-, git-* fiilleri de kullanılmıştır.

7. Terimlerin metindeki kullanım sıklığı bin yüz altmış beş adet olarak tespit edilmiştir. Kullanım sıklığı en fazla olan terim *bâtın'*dir. Yetmiş altı kez kullanılmıştır. Bu terimi, kırk beş kez kullanımı ile *halîfe* ve *zaviye* terimleri takip etmektedir.

8. Terimlerin kullanım sıklığı ile ilgili veriler şu şekildedir:

Tablo: Tasavvuf Terimlerinin Kullanım Sıklığı

Tasavvuf ile İlgili Terimler	Kullanım Sıklığı	Tasavvuf ile İlgili Terimler	Kullanım Sıklığı	Tasavvuf ile İlgili Terimler	Kullanım Sıklığı
âb-ı manevî ol-	1	himmeci ol-	1		
'abd-i fakîr	2	Hu	4	mücâzibîn	1
âbid / âbidât	2	Hu ismi sür-	1	münzevî	4
ahz-i feyz	1	hulefâ	23	münzevî ol-	1
ahz-i feyz-i cismanî	1	hücre	6	mürşid	15
ahz-i feyz-i hilâfet	1	icâzet al-	1	mürşid-i âgâh	1
ahz-i feyz-i icâzet	1	icâzet eyle-	1	mürşid-i ekmel	6
ahz-i feyz-i 'ilmeyn eyle-	1	icâzet-gerde	1	mürşid-i kâmil	5
ahz-i feyz-i tarîkat	1	ihvân	1	mürşidü's-sâlikîn	1
ahz-i feyz-i tarîkat-ı sülûk eyle-	1	ihyâ	4	müstahlef	1
ahz-i nisbet	1	ihyâ eyle-	2	müstahlef ol-	1
'âlem-i 'ulyâ	1	ihyâ it-	2	nazar	2
'ârif / 'ârifîn	2	ihyâ olun-	8	nazar-gâh	1
'ârihi bi'llâh	4	ihyâ-i tarîkat-ı Mevleviyye eyle-	1	nazar-gerde	1
'arş	2	ihyâ-i zikr it-	1	nefs-i hayvaniyye	1

'asâ	5	ilm-i bâtn	4	nisbet	5
ashâb-ı hâl	1	ilm-i tasav- vuf	1	nûr	7
ashâb-ı terk- i tecrîd	1	ilm-i zâhir	24	pîr	3
ashâbü'n- nevbe ricâli	1	inâyet	1	post	1
âsitâne	23	intisâb eyle-	2	rabita viril-	1
'âşık / 'âşıkân	12	intisâb-ı tarîkât it-	1	ricâlu'llah	16
âyin	1	inzivâ	5	rûh	10
âyin-i Mevlânâ	1	inzivâ bu- yur-	1	rûh-ı hayva- niyye	1
'azîz /'azîzân	15	inzivâ eyle-	1	rûh-ı kud- siyye	1
bâtn	76	inzivâ it-	2	rûhanî	2
bâtniyye	2	irci'i	1	rûhaniyyet	4
bende	6	irşâd	10	rûhaniyyetli	2
camî'ü'l- bahreyn	1	irşâd buyur-	2	rûtbe-i velâyete resîde	1
celâl	1	irşâd eyle-	1	sâdât-ı su- fiyye	1
celîle	1	irşâd it-	7	sâhib-i ta- sarruf ol-	1
celle-nişîn-i inzivâ	1	irşâd-ı 'ibâd buyur-	2	sâlih	1
cezbe	6	irşâd-ı 'ibâd eyle-	4	sâlik / sâlikân	2
cezbe getir-	1	irşâd-ı 'ibâd it-	7	seccâde-i irşâda iclâs buyur-	1
cihâz-ı Bek- taşîyye	1	irşâd-ı tâlibân it-	1	seccâde- nişîn	1
cümle sivâdan el yu-	1	kâmil	14	seccâde- nişîn-i irşâd	2
çerag	2	kat'-ı merâtib et-	1	seccâde- nişîn-i irşâd eyle-	1
çille-hâne	2	kat'-ı merte- be eyle-	1	seccâde- nişîn-i irşâd ol-	4
da'ire	9	kemâl	8	seccâde- nişîn-i irşâd 'uzlet ol-	1
da'ire-i küb- râ ricâli	1	kemâl-i irşâd	2	sema'-hane	2

dâr-ı fenâ	1	kemâl-i zühd	1	ser-firâz-ı ehlu'llâh	1
dergâh	16	kemâle resîde ol-	1	ser-firâz-ı evliyâu'llah	1
dergâh-ı uluhiyyet	1	kemâle er-	2	ser-firâz-ı meşâyih	1
dervîş	1	kemâlât	7	ser-mest ü hayrân	1
dervîş yolu	1	kemâlâtı afâkı tut-	1	seyir	3
destûr	2	keramât	42	sey(i)r it-	1
ehl-i 'uzlet	1	kerâmât-ı bahire ricâli	1	sırr	7
ehl-i hâl	1	keramât-kâr	1	sırr-ı tevîdî bul-	1
ehl-i hevâ	1	kerâmet	9	sivâ	1
ehl-i îmân	1	kerîm	11	sufiyye	1
ehl-i 'irfân	1	kesret-i sivâ	1	sulehâ	1
ehl-i dil	1	keşf	5	sülûk	3
ehlu'llâh	1	keşf eyle-	1	sülûk gör-	1
ekâbir-i evliyâu'llah	1	keşf-i kerâmât-ı sâhib-i ricâl	1	şerî'at-i Muhammedî	1
ekber-i kibâr-ı evliyâ	1	keşkül	1	şeyh	13
erbâb-ı hâl	5	kibâr-ı evliyâ	17	şeyh ol-	13
erbâb-ı hüner	1	kibâr-ı evliyâ-i kirâm	1	tâlib / tâlibân /tullâb	4
erbâb-ı kemâlât-ı zahiriyye ve bâtniyye	1	kibâr-ı evliyâu'llah	29	tarîk	23
erbâb-ı kerâmât	3	kibâr-ı mücâhidîn	1	tarîkât	2
erbâb-ı keşf ü kerâmât	1	kibâr-ı mücâzibîn	1	tasavvuf	3
erbâb-ı keşf	2	kibâr-ı mürşidân	2	tayy-ı mekân	1
erbâb-ı ma'ârif	1	kibâr-ı sufiyye	1	tayy-ı merâhil it-	1
erbâb-ı mücâhede	1	kurb	5	teber	1
erbâb-ı mükâşefe	1	kurbîyyet	1	tecelliyât	2
erbâb-ı seyâhat	1	kûşe-gîr	2	tekye	29
eren	11	kûşe-nişîn	1	tekye eyle-	2

esâret-i 'anâsırdan emîn ol-	1	kutb	6	tekye it-	1
evliyâ	7	kümmel-i evliyâ	1	tekye ol-	1
evliu'llâh	21	kümmel-i ricâlu'llah	2	terk-i tecrîd	2
evsâf-ı cemîle	1	levh-i mahfûz	1	tevhîd	18
fakîr	3	lutf	1	'ukbâ	4
feyz al-	12	ma'ârif	3	ulü'l-ebşâr	1
feyz-i hilâfet al-	1	makâm	4	uluhiyyet	1
feyz-i ruhânî al-	2	makâm-ı cem'	4	ûlûm-ı zâhir / 'ulûm-ı zâhire	5
feyz-i rûhanî ahz eyle-	1	makâm-ı kurb-ı Hakk	1	urefâ	2
feyz-i tarîkât al-	1	makarr-ı evliyâ	1	uşşâk	9
feyz-yâb ol-	1	mansıb-ı ebediyye	1	uyandır-	1
fî sebîli'llâh	2	mansıb-ı sivâ	2	'uzlet it-	2
hâl-i gâlib	1	mansıbında ol-	1	'uzlet-nişîn	1
hâl gel-	2	matbah	2	vâsıl-ı Hakk ol-	1
halîfe	45	mazanne-i kirâme	10	velâyet	6
halka-bend-i zîkr ol-	2	mazhar	3	veled -i kalb- i tevhîd eyle-	1
halvet-hâne	1	meczûb	1	velî	4
han-kâh	3	meczûb-ı ilahî	2	veliyy-i ârif	1
harâbe-i sivâ	1	merd	4	veliyy-i kâmil	15
hatm-i hvacegân it-	1	merd-i bâhi- rû'l-kerame	1	veliyy-i mü- kemmil	1
hatm-i hvacegân ü irşâd it-	1	merd-i kâmil	1	zâhid / zâhidât / zâhide	5
hatm-i şerîf	1	meşâyih	16	zaviye	45
havârik-ı 'âde	1	meşâyih-ı kibâr	1	zaviyece	1
hayrân	3	meşâyih-ı kirâme	1	zaviyecik	1
hazîre	2	milk-bekâ	3	zîkr	11
hırka	1	mukar-	1	ziyâret-gâh	11

		rebân-ı dergâh-ı uluhîyyet			
hikmet	2	murâkabe- otur-	1	zuhûr eyle-	7
hilâfet al-	5	mutasav- vifân	1	zuhûr it-	5
himmet	3	mücâhid	3	zuhûra gel-	2
himmet bu- yur-	3	mücâz	1	zuhd	1

Kaynakça

- Akalın, Ş. H. (2015). *Yayıncılık ve medya sözlüğü*. Mattek Yayıncılık.
- Aksan, D. (2015). *Türkçenin sözvarlığı*. Bilgi Yayınevi.
- Arpa R. (2013). Gazzizâde Abdullatif Efendi ve fütûhâtü kenzi'l-kur'ân adlı fâtiha sûresi tefsiri. *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları II, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi*, 261-298.
- Cebecioğlu, E. (1997). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü*. Rehber Yayınları.
- Dumlu, M. (2005). *Batmayan güneş devam eden gölgeler*. (haz. A. N. Sır DüNDAR). İrfan Yayıncılık ve Tanıtım.
- Dinî kavramlar sözlüğü* (2006). (haz. F. Karaman, İ. Karagöz, İ. Paçacı, vd.). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Erginli, Z. (Ed.) (2006). *Metinlerle tasavvuf terimleri sözlüğü*. Kalem Yayınevi.
- Erol, S. (2013). *Gazzizade Abdullatif Efendi -vekâyi'-i baba paşa fi't-tarih*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Filiz, L. (1999). *Noktanın sonsuzluğu* (Cilt III). Pan Yayıncılık.
- Gazzizâde Abdullatif Efendi (1230/1815). *Hulâsatü'l-vefeyât fi hakk-ı Bursa*. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü nr: 2257.
- İbnü'l-Arabî, (2015). *Fütûhât-ı Mekkiyye tasavvuf terimleri sözlüğü* (Çev. Ekrem Demirli). Litera Yayınları.
- Mehmed Şemseddin (1997), *Bursa dergâhları yadigâr-ı şemsî I-II*. (haz. Kara, M. ve Atlan-soy, K.). Uludağ Yayınları.
- Sır DüNDAR, A. N. (2015). *Gazzizâde Abdullatif Efendi hulâsatü'l-vefeyât giriş inceleme metin dizin tıpkıbasım*. Kesit Yayınları.
- Şimşek, S. (2017). *Tasavvuf edebiyatı terimleri sözlüğü*. Litera Yayınları.
- Öcalan, H. B. (2012). Gazzizâde Abdullatif'in kaleminden Bursa dergâhları. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 43-55.
- Önal, R. (2016). Gazzizâde Abdullatif Efendi'nin fütûhâtü kenzi'l-kur'ân adlı fâtiha sûresi tefsiri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25(1), 119-151.
- Tekeli, H. (1996). *Gazzizâde Abdullatif'in hayatı, eserleri ve vâkıâtı -inceleme-metin-* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tözlyurt, Z. (2021). Türkçe sözlükteki futbol terimleri üzerine bir inceleme. *STAD Sanal*

Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 6(2), 8-16.

Türer, O. (1996). Gazzizâde Abdüllatif Efendi. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 13, ss. 540). TDV Yayınları.

Türkçe Sözlük (2011). TDK Yayınları.

Uludağ, S. (1999). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. Marifet Yayınları.

Yetkin, S. K. (1952). Tasavvuf ve ıstılahları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(14), 1-12.

Zülfikar, H. (1991). *Terim sorunları ve terim yapma yolları*. TDK Yayınları.